

Neđat Sulejmanpašić, *Od Sarajeva do Bleiburga i povratak, ratni dnevnik. 28. 12. 1944. – 11. 6. 1945.* Zagreb: Medžlis Islamske zajednice, 2006, 143 str.

Pitanje Drugog svjetskog rata na prostoru Jugoslavije, države NDH, ustaša, partizana i niza drugih tema bile su predmet proučavanja mnogih naučnih radova. Međutim historiografija je dugo vremena (ne)namjerno zapostavljala običnog čovjeka i sve ono što se njemu dešavalo u tom periodu, smatrajući da se to ne uklapa u neka opća dešavanja. Neke su pojave zanemarivane i zbog političkih prilika, koje su nastupile poslije rata. Vremena su se promijenila, i historijska nauka sada nastoji doći do novih činjenica koje mogu dovesti do jasnijeg poimanja određenih (skrivenih) događaja u prošlosti. Izdavanje memoarske građe (memoara, dnevnika, uspomena i sl.) je jedan od načina da se stigne do takvog cilja. Ova knjiga *Od Sarajeva do Bleiburga i povratak*, je dobar primjer jedne takve težnje.

Ovdje se, zapravo, radi o dnevniku ing. Neđata Sulejmanpašića koji je on pisao u periodu od 28. 12. 1944. – 11. 6. 1945. za vrijeme svoga vojničkog života i zarobljenštva.

Ing. Neđat Sulejmanpašić je rođen u Sarajevu 1925, a umro u Münchenu 2004. godine. On je potomak poznate i ugledne porodice Sulejmanpašića. Majka mu je bila Austrijanka, i upravo im je majčino porijeklo često otvaralo vrata kod nove vlasti. Neđat je imao brata Ziju (koji je priređivač ove knjige) i sestru Azru. U vrijeme odvijanja ovih događaja on je bio učenik osmog razreda Prve gimnazije u Sarajevu. Koncem 1944. godine stigla je obavijest Ministarstva oružanih snaga NDH, kojom se pozivaju svi učenici sedmog i osmog razreda u Zagreb da pohađaju Vojničko-predizobrazbenu školu časničkih pripravnika. I on je bio u grupi učenika koji su napustili svoje domove i pošli u Zagreb. Za vrijeme tih dešavanja Neđat je bilježio sve ono što mu se dešavalo, prvo u školi, a kasnije i u zarobljeništvu. Kao produkt tih bilježaka nastala je ova knjiga. Knjiga ima 143 stranice i sastoji se iz *Predgovora, Dnevnika i Priloga*.

Predgovor (5-9) koji je napisao njegov brat Zija Sulejmanpašić, daje sažet uvid u uvjete u kojima je nastajao ovaj dnevnik, i govori o tome kako je došlo do ideje o njegovom objavljivanju.

Glavni dio knjige, koji je ujedno i najveći dio, odnosi se na zapise iz *Dnevnika* (11-121). Dnevnički dio je također podijeljen na dva dijela, na dio *Služba u vojsci, povlačenje i zarobljeništvo (11-100)* i *Početak zarobljeništva 15. 5. 1945. (100-121)*. Ovaj dio obuhvata vremenski period 28. 12. 1944. - 11. 6. 1945, s tim što je važno naglasiti da Neđat nije bilježio događaje svaki dan.

Pred kraj dnevnika redovno je zapisivao sve što se dešavalo iz dana u dan, ali na samom početku nekoliko dana je izostavljeno. Sam autor (Neđat) je naveo u dnevniku da nije imao vremena za pisanje zbog brojnih obaveza.

Prvi dio *Služba u vojsci, povlačenje i zarobljeništvo*, obuhvata vremenski period 28. 12. 1944. - 15. 5. 1945. Pisanje počinje onog trenutka kada Neđat napušta svoj dom. Na početku stičemo utisak da ni on nije potpuno siguran u to gdje odlazi. Teško mu je pao rastanak sa porodicom. Opisuje odlazak u Zagreb i sve što je usput vidio. Naročito je zanimljiv njegov dolazak u Zagreb, i događaj koji se odigrao prilikom prvog susreta sa jednim ustaškim bojnikom, koji ih obavještava da će pohađati školu "ustaških jurišnika" (str. 17). Još na jednom mjestu u dnevniku navodi svoj razgovor sa zapovjednikom, u kojem mu je Neđat rekao "da nam od mobilizacije do odlaska iz Sarajeva niko nije spominjao ustaške jurišnike" (str. 20). Poslije svih saznanja Neđat zaključuje, rekli bismo pomalo naivno: "Činjenica da mi imamo, osim ustaških i domobranskih narednika i zastavnika, među kojima su i neki dobri ljudi, npr. mladi Jakobčić, izaziva neko, možda naivno uvjerenje, da mi nismo čista ustaška jedinica." (str. 21) Iz njegovih (Neđatovih) zapisa, jasno se vidi, da je kod njega postojala određena distanca u odnosu na okolnosti koje su ga zadesile. Vremenom se njegov položaj mijenja, i on se polako prilagođava novim životnim okolnostima, premda ni to nije bilo lako. Postoje određeni trenuci kada je razmišljao o bijegu, ali je od toga odustao. Mislim da se ne možemo upuštati u raspravu o tome koji su ga to razlozi naveli da odustane od takve pomisli, iako on u dnevniku navodi da to ne želi uraditi zbog svoje porodice, "i otac i majka smatraju da je za mene bolje da budem ovdje". (str. 24).

Neđat često spominje svoje drugove koji su uspjeli da pobjegnu, i u nastavku dnevnika donosi novosti o njima. Ovakve unutrašnje konflikte Neđat je bilježio na početku svoga boravka u Zagrebu, kada mu je bilo teško da se navikne na nove životne okolnosti. Međutim, kako je vrijeme prolazilo, ako malo bolje pratimo, vidjet ćemo da se on više ne žali tako često, pa je na jednom mjestu zabilježio: "Kako li čovjek otupi poslije izvjesnog vremena na sve. Više mi nije čudno ići u kasarnu, umjesto kući, naći uši, ili pak jesti stari tvrdi kruh kada mi je dosadno, ili kada sam gladan." (str. 69)

Skoro svaku priliku Neđat koristi da napusti školu i posjeti svoju tetku Gertrudu Rumenović, koja je živjela u Zagrebu. Na početku je bilo jako teško dobiti izlaz iz

škole, ali kasnije je to postalo lako, pa je često znao i pobjeći na nekoliko sati. Nakon izvjesnog vremena, tokom njihovog boravka u Zagrebu, školske vlasti su im organizirale i odlaske u pozorište, a poslije mature imali su i počasnu večeru. U svakom svom dnevnom bilježenju on spominje uzbune toga dana ili, što je jako interesantno, opisuje i avione koji proljeću, koji su ga fascinirali. Skoro uvijek, gdje god bi išao, nosio je sa sobom svoj dvogled (to je potvrdio i njegov brat Zijo). Kako se bližio kraj rata, i kako se situacija na ratištu pogoršavala, tako je i boravak u školi postajao izuzetno težak. Neđat postaje svjestan da jači opstaju, i da tu gdje se on nalazi nema previše pravde. Često opisuje mladiće iz škole, koje naziva "Mostarcima" kako pjevaju ustaške pjesme i uvijek o tome piše s dozom rezerve, naročito onda kada ta ista grupa u školi zavodi svoju "pravdu". Njegov život je uz kratke promjene ulazio u određenu kolotečinu, kada je 6. 5. 1945. izenada stigla naredba da se sprema za polazak jer napuštaju Zagreb. Njihov cilj je bio Austrija.

Uskoro se završava ovaj dio Neđatove priče, jer nakon pet dana teškog puta, dok su bili u blizini Bleiburga, njihovo časništvo je položilo oružje i predalo se engleskim trupama, koje su ih potom predale partizanima. Ovim činom se završava prvo poglavlje njegovog *Dnevnika*.

Drugi dio dnevničkog zapisa *U partizanskom zarobljeništvu*, obuhvata vremenski period od 15. 5. 1945. do dolaska u Sarajevo 11. 6. 1945. Već prvi dan zarobljeništa Neđat piše u svom dnevniku "Brine me što sam među tim jurišnicima, iako nikad nisam bio ni jurišnik niti dobrovoljac. Da li će se to moći razjasniti?" (str.101) Međutim, njegove muke ne prestaju dolaskom u partizanske ruke. Za vrijeme zarobljeništa bio je prebačen vozom do Zagreba, gdje je bio 20. 5 - 29. 5. 1945. Potom su odvedeni do Bjelovara, Osijeka, i Broda, a nakon toga vozom do Sarajeva u koje je stigao 11. 6. Cijela ova iznenadna promjena situacije ga je osvijestila, kako to on kaže "...tek sad vidim kolika je bila prevara..." (str. 108).

Dnevnik se završava onoga časa kada stiže u Sarajevo. Međutim, važno je naglasiti, kako je to i sam priređivač (Zija Sulejmanpašić) naveo, da Neđat nije odmah pušten na slobodu, nego je odveden na Koševo gdje je bio u zarobljeništvu do augusta mjeseca. Neka pisma iz tog perioda su navedena u drugom dijelu knjige.

Pored ova dva dijela knjige, *Predgovora* i *Dnevnika*, koje smo prethodno opisali, knjiga je dodatno obogaćena *Prilozima* (123-136), koji se sastoje od nekoliko pisama koje je Neđat dobio od porodice ili koje je njima pisao, a koja su se nalazila u *Dnevniku*. Pojedina pisma datiraju iz perioda kada je Neđat bio zatočen na Koševu. Pored ovog dijela *Priloga* njegov brat Zija je kao dodatak uvrstio izjave Neđatovih kolega iz rata, koje su mu oni poslali radi regulisanja penzionog staža (1998). *Prilozi*, kao sastavni dio knjige, tim više su važni jer potvrđuju ono što je Neđat naveo u dnevniku.

Cijela knjiga je još vrijednija i zbog činjenice da je obogaćena brojnim faksimilima originalnog rukopisa, nizom Neđatovih slika iz rane mladosti i slika njegove uže porodice.

Na kraju knjige nalazi se *Kazalo osobnih imena* i *Kazalo zemljopisnih imena*, (132-142) koje smatram vrijednim za spomenuti jer bi ih svako, iole ozbiljnije izdanje knjige trebalo imati radi lakšeg snalaženja prilikom čitanja knjige. Na samom kraju dat je kratak sažetak na engleskom jeziku Summary (str. 143).

Ova knjiga pruža veliki doprinos radu na polju istraživanja historije pojedinaca i historije svakodnevnice. Međutim, treba imati u vidu više stvari prilikom čitanja ove knjige. Prvo treba naglasiti, da je memoarska građa izvor drugog reda, ali kao takva podložna je kritici. Memoari, ili u ovom slučaju dnevnik, su tekstovi koji su plod ličnih viđenja osobe koja ih bilježi i pri tome su podložna subjektivnom uticaju. Upravo se zbog toga ovoj građi treba prilaziti oprezno. Ovakva vrsta dokumenata, i pored nesporne subjektivnosti, može sadržavati čitav niz korisnih podataka. Sam autor kaže u *Dnevniku*: "Nadam se da će ove dvije knjižice moji dnevnicima I i II koji ne sadrže većih događaja, ipak vrijediti meni i mojima, ako me negdje odnese đavo, što ne bi bilo nikakvo čudo..." (str. 74). Đavo nije odnio Neđata, ali nam je neko čudo ipak sačuvalo njegove dnevničke bilješke.

Aida Ličina

Muharem Kreso, *Nacističko "konačno rješenje" jevrejskog pitanja u okupiranim zemljama zapadnog Balkana od 1941. do 1945.*

Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2006, 193 str.

Knjiga Muharema Krese pod naslovom *Nacističko "konačno rješenje" jevrejskog pitanja u okupiranim zemljama zapadnog Balkana od 1941. do 1945.* nudi obilje podataka o Jevrejima i njihovoj historiji u zemljama zapadnog Balkana. Ako ovu knjigu smjestimo u širi kontekst svjetske literature, možemo zaključiti kako se radi o jednoj poučnoj knjizi o jevrejskoj historiji sa posebnim naglaskom na stradanja u Drugom svjetskom ratu. Knjiga je napisana dvojezično, na engleskom i bosanskom jeziku, sa sažetkom na hebrejskom jeziku.

Knjiga ima deset poglavlja i zaključno razmatranje. U prvom poglavlju je predstavljen Hitlerov koncept prostorne politike po kojem je određeno koje narode tre-